

جامعہ شناسی تاریخی آمل

«مقدمہ ای بر آمل شناختی»

نویسنده: ناصر سعیدی ساندشتی

باہتمام: فریور سمیعی

سرشناسه	:	سعیدی شاهاندشتی، ناصر، ۱۳۹۴-
عنوان و نام پدیدآور	:	جامعه‌شناسی تاریخی آمل، مقدمه‌ای بر آمل شناختی/ نویسنده: ناصر سعیدی شاهاندشتی؛ باهتمام فریور سمیعی
مشخصات نشر	:	ساری؛ ساغر سازان، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	:	۳۰۹ ص.: مصور (بخشی رنگی)، جدول؛ ۲۹×۲۲ س. م.
شابک	:	۲۵۰۰۰۰ ریال: 978-600-92861-0-2
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه.
عنوان دیگر	:	مقدمه‌ای بر آمل شناختی.
موضوع	:	آمل
موضوع	:	آمل - اوضاع اجتماعی
موضوع	:	آمل - تاریخ
شناسه افزوده	:	سمیعی، فریور، ۱۳۶۵-؛ گردآورنده
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۱ ص ۷ / ۸۶۵ م / DSR ۰۰۷۱
رده بندی دیویی	:	۹۵۵/۲۲۶۲
شماره کتابشناسی ملی	:	۲۸۲۸۳۹۱

جامعه‌شناسی تاریخی آمل، مقدمه‌ای بر آمل شناختی،

نویسنده: ناصر سعیدی شاهاندشتی، باهتمام: فریور سمیعی

ویراستار: فریور سمیعی

ناشر: انتشارات ساغر سازان ساری - sagharsazanpub@yahoo.com

تایپ: کیه ۸۵۵۰-۲۲۲-۰۹۱۱

طرح روی جلد: وحید مسلم زاده ۱۰۴۹ - ۲۱۸ - ۰۹۱۱

چاپ و صحافی: چاپ مهرگان ۳۲۴۹۰۱۸ - (۰۱۵۱)

چاپ اول: ۱۳۹۱

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

قیمت: ۲۵۰۰۰۰ ریال

چکیده	۸-۱۱
-------	------

فصل اول - تاریخ آمل

آمل باستان:	۱۲-۳۸
نمودار، نمادها، شاخص‌ها، اقوام، فرهنگ‌شناسی و تاریخ‌شناسی، اساطیر و مظاهر بومی و قومیت، هویت‌ها، دیوان، وجه تسمیه آمل، احداث، مکان باستانی، تعلقات دوره باستان، زبان و ادبیات کهن، نمایش آیینی، بازی‌ها، تقویم، جشن و اعیاد لایه‌های تبارشناسی، اصطلاحات، واژه‌های خویشاوندی، سکونتگاه، قبور، دخمه، غار، نقب، حصار، زبان، روستاهای باستانی	

فصل دوم - تاریخ و طوایف

طایفه در تاریخ جهان:	۳۹-۹۹
تحلیل، شناخت، ریز طایفه و زیر طایفه، خواستگاه، باورها و اوصاف نمادین - مایه‌های اساسی - نظام طایفه، ارزیابی، شجره‌یابی، تفوق سیاسی، خوانین، خیول، طوایف در روستاها، شاخصه‌ها طایفه خاص، آملی، طوایف تاریخی، انگیزه ایجاد طوایف، ژست‌های سمبلیک، عوامل شکسته کارکرد اساسی و مفید، اسطوره‌ها، قوم، تفاوت قوم، طایفه، تبار، روابط نظام خویشاوندی تغییر نمادهای هنجاری، تاریخ آمل از نظر سیاحان و تاریخ نگاران آمل در سال ۱۳۳۰، راه، راه زمینی و سرکوهی، راه دریایی، راه آهن، انگیزه احداث راه آهن، دلایل شکست امین الضرب، تاریخ راه‌ها، معماری جدید، تحول بنیادی معماری، بازار، ارزیابی بازار، بافت بازار، سیمای سنتی بازار، اهمیت تجاری، دام و برنج.	

فصل سوم - تاریخ آمل

تاریخ آمل قدیم و آمل جدید از هخامنشیان تا جمهوری اسلامی	۱۰۰-۱۳۷
حکومت‌ها، فرهنگ، قانون، عرف، سنت، اقتصاد، روابط، سازمانها	

فصل چهارم - جامعه‌شناسی تصویری

جامعه‌شناسی تصویری و گردشگری	۱۳۸-۱۷۷
------------------------------	---------

فصل پنجم - سرشت اجتماعی خمیره فرهنگی

خمیره فرهنگی:	۱۷۸-۱۹۱
---------------	---------

نظام فرهنگی ، الگوهای فرهنگی ، شخصیت‌ها، توسعه یافتگی ، آسیب‌شناسی اجتماعی دردشناسی
اقتدار آسیب‌پذیر، فرهنگ آسیب‌شناختی ، طلاق ، تاریخ ، پیشگیری‌ها ، افراد برجسته آمل

فصل ششم - توسعه اجتماعی و جامعه‌شناسی روستا

جامعه‌شناسی توسعه در تاریخ آمل: ۲۱۴-۱۹۲
ایده‌های نو ، رشد و توسعه ، کالبد شکافی توسعه ، دلایل توسعه ، توسعه اجتماعی ، جامعه‌شناسی
روستایی و شهری ، هویت فرهنگی روستاییان ، تغییرات اجتماعی ، روستا ها ، معنای کلا نوع
شناسی روستا ، تیپ‌شناسی و گروه‌شناسی روستا و شهر

فصل هفتم - زبان‌شناسی و ادبیات

تاریخ زبان و ادبیات گزاری : حوزه کاربردی زبان ، تاریخ ادبیات آمل ۲۴۰-۲۱۵
ادبیات محاوره ای رسمی ، اشعار قدیمی ، فرآیند میراث معنوی ، اولین مدرسه ، مکتب خانه ها ، نظام
مال داری - اسطوره گاو در فرهنگ مردم ، شاعران و بزرگان ، بررسی سه گانه ، نمودار زبان طبری

فصل هشتم - اکولوژی

بوم‌شناسی ، تفکر اکولوژی مهاجرت ، مناسبات انسانی در محیط زیست ۲۸۲-۲۴۱
قواعد زیست محیطی ، آینده زیست بوم ، مهاجرت کوچ ، عوامل مهاجرت کوچ ، جایجایی
غیر ایرانی ، جمعیت ، تحرکات اجتماعی ، جغرافیایی و جمعیتی ، روستا شناسی ، مسایل ساختاری
جغرافیا ، ژئوپلیتیک جغرافیای فضا ، قدرت و دشواری‌ها

فصل نهم - اسناد ، تصاویر، نقشه

گنبد شمس طبرسی ، عکس ، سرای بزرگ محمود آباد - ۲۹۷-۲۸۳
کارخانه و سرای آمل ، نقشه شهر آمل ، محدوده بافت کهن ، آمل ، شهر شای ایران در دوره پارتیان و
ساسانیان ، ابران هنگام ظهور اسلام ، استان خوارزم ، نمودار درجه حرارت ، نمودار بارندگی سالانه

فصل دهم - منابع و مراجع

منابع و مراجع ۳۰۲-۲۹۸

فصل یازدهم - ضمائم

مشخصات صنایع مستقر در شهرکها، دلایل شهرت آمل ۳۰۳-۳۰۹

فهرست جمعیت شناختی زمین، وضع زمین و تولید در آینده

www.ketab.ir

چکیده :

اغلب دیرینه شناسان، آمل را از کهن‌ترین شهرهای ایران می‌دانند. آثار و بقایای تاریخی به جای مانده از دوران مختلف این مهم را تایید می‌نماید. دیرینه‌شناسی در آمل با شیوه‌های زیر قابل واکاوی است :

الف: زبان‌شناسی ، ریشه‌یابی واژگان قدیمی و بومی .

ب: اسطوره‌شناسی ، مطالعه باورها ، عقاید و زمینه تاریخی پیدایش آن بین مردم .

ج: مطالعه راههای ارتباطی قدیمی ، همبستگی و گسستگی مناطق .

د: مطالعه معماری و نوع مصالح به کار رفته در مسکن، پناهگاه و قلعه ها .

هـ: مطالعه اعتقادات مهری در فرهنگ گذشته مردم آمل .

و: مطالعه آثار و بقایای بجای مانده از قوم و فرهنگ های آمارد و تبری .

ز: مطالعه نشانه‌های باستانی (به ویژه در نواحی کوهستانی لاریجان) .

بخشهایی از فصول این کتاب می‌تواند به تنهایی به عنوان پژوهشی مستقل مورد مطالعه قرار گیرد که انجام آن را به عهده محققین برناش می‌گذاریم . تمام سعی و تلاش اینجانب بر آن بوده ، که با پیوندی نظام‌مند ، پیوستگی و هم نشینی آن را برای تحقیقات آتی بصورت علمی حفظ نمایم . کتاب حاضر در سه بخش تنظیم گردیده :

۱- آمل باستان :

از دوره نوسنگی آغاز و تا ۲۵۰۰ سال قبل هنگام تسلط کوروش و داریوش بر قوم آمارد و بخش جنوبی البرز ادامه می‌یابد . در این بخش فرهنگ ، نام‌ها ، اشخاص ، گاه شماری (تقویم) ، تاریخهای آمارد و تبری آمل شامل : احداث روستاها ، ابزارسازی ابتدایی ، حکومت‌های داخلی و خویشاوندی مورد واکاوی قرار گرفته اند .

۲- آمل قدیم :

آمل قدیم به سه بخش تاریخی تقسیم گردیده :

الف: دوره هخامنشیان با موضوع : آمل ساتراپ (یا آمل شترپ) .

ب: فرهنگ اشکان (اشکانی- یونانی، پراکندن قوم آمارد و عبور انوشیروان از آمل)

ج: حملات سهمگین اعراب ، مغول ، تیمور و حکومت علویان، مرعشیان ، روزافروشان، صفویان، افشاریان، زندیه و قاجاریه .

۳- آمل جدید:

آمل جدید از انقلاب مشروطه آغاز می‌گردد. مدرنیته و تجدید طلبی در دوره پهلوی اول و دوم با اقدامات رو و زیرساختی در حوزه های شهرسازی و عمران روستایی، تبعات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی آن به طور مفصل مورد بررسی قرار گرفته. تبعات و پیامدهای مثبت و منفی اصلاحات ارضی، افتتاح جاده هراز، بهره‌گیری از آب آن برای مصارف کشاورزی و سایر بخش‌ها از مهم‌ترین مباحث مطروحه در این بخش است. اسنادی که مورد استفاده قرار گرفته‌اند، از شیوه‌های مختلف جمع‌آوری و از آن سو که رویکرد اصلی کتاب بر مطالعات جامعه‌شناختی تکیه دارد، از تحقیقات میدانی، پرسش از معمرین، مطالعه مستقیم و بررسی زندگی قشرهای مختلف جامعه آمل استفاده گردیده. در فصولی از کتاب که نگاهی صرفاً جامعه‌شناسانه دارد، روش اخیر، مهم‌ترین شیوه جمع‌آوری اطلاعات بوده است.

کتاب حاضر اثر تاریخی نیست. اگر چه، سیر تاریخی از دوره باستان تا عصر حاضر را پی گرفته. اسناد تاریخی به یاری آمده تا از دیرینه شناسی، تاثیر رخدادهای تاریخی بر سرنوشت ساکنان آمل خبر دهد. لذا رویداد و اسناد تاریخی در چارچوب شناخت جامعه مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. در این راستا میراث فرهنگی گذشتگان اهمیت و اعتبارشان بیشتر آشکار می‌گردد. با توجه به گستردگی مباحث، تقریباً همه جوانب و مقوله‌های مرتبط با اقتصاد، جامعه، فرهنگ، تاریخ، سیاست های شهر و روستای آمل مورد نقد، بررسی، تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند که مهم‌ترین آن عبارتند از:

الف - شکل‌گیری و سیر تحول: بازخوانی، روایات تاریخی، افسانه، اسطوره، تاریخ و تحلیل افسانه‌ها بر اساس: فرهنگ، مردم‌شناسی و انسان‌شناسی.

ب - موقعیت جغرافیایی: مواهب، کاستی و تاثیر مؤلفه‌های جغرافیایی بر شکل‌گیری، گسترش، دوام، ارتباط با جنگل، دریا، کوه که موقعیت ویژه‌ای برای آن ایجاد نموده، محل استقرار در البرز مرکزی (مازندران مرکزی) که مکانی بسیار مناسب برای اسکان از نظر اقلیم‌شناسی است.

ج - تجزیه و تحلیل نظام روستایی: آمل شهری با روستاهای فراوان است. بررسی جوانب فرهنگی، اقتصادی جغرافیای شهری و روستایی، داد و ستد بین شهر و روستا، ارتباط فرهنگ و ساختارهای اجتماعی با تولید، توزیع و مصرف از مباحث مطروحه در این بخش است.

د - نظام طایفه‌ای آمل: ویژگی، مؤلفه و دلایل دوام آن تا کنون مورد بررسی قرار گرفته. آمل را شهر هزار طایفه می‌نامند. موقعیت‌های متنوع جغرافیایی، مهاجر پذیری، به ریز طایفه و زیرطایفه‌ها رنگ طایفه‌گرایی بخشیده. طایفه‌گرایی موضوع ذهنی یا نظری نیست، طایفه با شغل، مکان و تاریخ در ارتباط و نقش مهمی در

تغییرات ساختارهای فرهنگی، بافت شهر، بازار و مساجد طایفه‌ها دارد. از این رو بررسی طایفه‌گرایی با اهمیت و با بسیاری از مباحث دارای ارتباط اساسی است.

ه- **نظام اقتصادی آمل:** اقلام، شیوه‌ها، زمینه و دلایل تحول، جابجایی و جایگزینی اقلام تولیدی در حوزه‌های زراعی، باغی، دامی و دستوری‌ها، دوره‌های رونق و شکوه، شکست و رکود اقتصادی و بررسی دلایل آن، اقتصاد سنتی و مؤلفه حوزه‌های: تولید، توزیع و مصرف، سیر تحول و گذار به اقتصاد شبه مدرن یا مدرن و پیامدهای مثبت و منفی آن از مباحث مطروحه در این بخش است.

و- **نظام فرهنگی آمل:** شاخصه‌های فرهنگی جامعه شهری و روستایی آمل، زبان تبری، ویژگی و مؤلفه‌های آن، ادبیات و کارکرد، دوره‌های فراز و فرود زبان و ادبیات تبری و دلایل آن، نحوه مواجهه با تجدد طلبی و نوگرایی، اثرات مثبت و منفی تجدد طلبی، گویش و لهجه: اعتقادات مهری، باور و عقاید ها، بیانات پر رمز و راز، کنایه آمیز و نام گذاری‌های متعدد را شامل گردیده.

ز- **مهاجرت‌های مثبت و منفی:** مهاجرت اقوام و ملل مختلف، دلایل، تأثیر بر فرهنگ و اقتصاد، تهاجم اقوام مختلف و پیامدهای آن در طول تاریخ، مهاجرت‌های: درون شهری، میان روستایی، شکل و ساختار مهاجرت و اشکال آن در دوره‌های مختلف تغییراتی داشته است. به دلیل وجود آب، غذا و امنیت، مهاجرت‌های متعددی صورت گرفته که مهاجرت‌های عادی یا حمله و تسلط بر بومیان منطقه بوده. شکل اقوام مهاجر امروزه دستخوش تغییرات اساسی گردیده. پس از افتتاح جاده هراز روند مهاجرت تسریع و سبب افزایش وسعت شهر و جمعیت شده.

ح- **مطالعات جمعیت شناختی:** ساختار جمعیت شهر و روستای آمل منحصر بفرد است. این تفاوت در حوزه‌های: اولاد، برتری و توان مندی‌های فردی اولاد ذکور، بیشتر نمود می‌یابد. از نظر جمعیت‌شناسی بررسی مکان‌های پر یا کم جمعیت می‌تواند امکان بهتری برای مطالعه در بخش‌های دیگر فراهم نماید. همچنین اماکنی که در طول تاریخ خالی از جمعیت شده‌اند نیز موضوع مطالعه این بخش است. این مباحث با موقعیت جغرافیایی، امنیت، تغذیه، هجوم اقوام بیگانه و سایر عوامل پیوند می‌خورد که به شرح زیر مورد بررسی قرار گرفته‌اند:

- ✓ خاطرات، گزارش و تحلیل‌های سیاحان و جهان‌گردان (ایرانی و خارجی).
- ✓ جاذبه گردشگری و سهم آن از درآمدهای گردشگری (اکوتوریسم).
- ✓ جامعه‌شناسی تصویری و معرفی منظرگاه‌ها و نقاط دیدنی طبیعی و تاریخی.
- ✓ واکاوی آثار تاریخی به جای مانده از روستا و مکان‌های باستانی و تاریخی.

به واسطه موقعیت جغرافیایی و ارتباطی گروه‌هایی مانند: کاروان‌ها، تجار، لشکریان و ... به آن رفت و آمد داشتند. می‌توان از عبور پادشاهان و سرداران نام‌آور اشاره نمود. این مزیت موجب می‌گردید هنگام عبور مهاجمین یا مهاجرین هویت آنان احراز گردد. مانند: کنارنگ، قلابن که عمدتاً در مکان‌های کور قرار گرفته‌اند. در کتاب حاضر تلاش گردیده سیر تاریخی تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی را به صورت واقعی مورد مطالعه قرار گیرد. چنین کاری نیازمند تلاش گروهی با امکانات خاصی است. چرا که مطالعه فرهنگ، اجتماع، اقتصاد و ... از باستان تا امروز کاری بس دشوار و طاقت‌فرسا، پرزحمت و گسترده است. اما شوق به کسب دانش گذشتگان و استفاده از آن در زمان حاضر، علایق و مطالعات از سنین جوانی هنگام تحصیل در رشته جامعه‌شناسی در تهران مرا بر آن داشت تا همواره نگاهی دقیق، عمیق و همه‌جانبه به زوایای پنهان زادگاهم، این کهن شهر داشته باشم.

آن چه آمده، حاصل بیش از سی سال تلاش است که پس از بررسی منابع معتبر و انجام اصلاحات فراوان به رشته تحریر در آمده. بهره‌ای از آن طی دو دهه تهیه، و پس از دستیابی به مستندات جدید به روز گردیدند. این دستاورد همچون سایر فعالیت‌های بشری از کاستی یا اشتباه در امان نبوده و نیست. اگر در این سیاه مشق خوانندگان محترم خطاهایی را مشاهده می‌نمایند، امیدوارم بر این جانب ببخشایند و اصلاحیه را به همراه مدارک یا مستندات برای اینجانب ارسال فرمایند تا به نام خودشان در چاپ بعدی اصلاح گردد. و بدانیم هر کسی سهمی از مسئولیت خطای دیگران را بر عهده دارد لذا از رایحه مطالب تکمیلی یا هرگونه سند و مدرکی که برگنای این کتاب بیفزاید را پدیده مثبت می‌پذیرم. در خاتمه بر خود فرض و واجب می‌دانم از کلیه یاران راه و بزرگوارانی که به هر روی در انجام تحقیق یا نشر آن به اینجانب یاری رساندند و ذکر نامشان به تطویل مقال می‌انجامد سپاسگزاری نمایم. و از همسر عزیزم که در طی مراحل مختلف تحقیق، نگارش و چاپ، رنج‌ها را با شکیبایی متحمل و همواره مشوق من بود، قدردانی نمایم. همچنین از همکاری یبدریغ سرکار خانم کبری خلیلی و همکاران بزرگوارشان که زحمات بسیاری متقبل شدند سپاسگزاری می‌نمایم.

و نهایت سخن اینکه:

این کار را گامی می‌دانم به سوی مقصدی دور و دراز. امید آن که سایر پژوهشگران عزیز در جای جای کشور عزیزمان با تحقیق و شناسایی منطقه خود، گامی بزرگ در شناساندن علمی پیشینه و حال کشور پهناورمان بردارند. به قول کنفوسیوس: راه هزار فرسخی نیز با یک قدم آغاز می‌گردد.

ناصر سعیدی شاه‌اندستی

پاییز ۱۳۹۱